

Заваринська І. Ф.,

Теребовлянське вище училище культури, м. Теребовля

МОТИВАЦІЙНА ОСНОВА ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ З АНТРОПОНІМНИМИ КОМПОНЕНТАМИ – МІФОЛОГЕМАМИ

У статті розглядається фразеологічні одиниці з антропонімними компонентами – міфологемами (бібліонімами, міфонімами, теонімами, агіонімами) в структурно-семантичному та порівняльному аспектах. Дослідження проводиться на матеріалі англійської та української мов.

Ключові слова: фразеологічна ономастика, мотивація, компонент-онім, фразеологізми з антропонімними компонентами, лінгвокультурна інформація, образність фразеологізмів.

В статье исследуются фразеологические единицы с антропонимными компонентами – мифологемами (мифонимы, библионимы, агонимы, теонимы) в структурно-семантическом та сравнительно-сопоставительном аспектах. в английском и украинском языках.

Ключевые слова: фразеологическая ономастика, мотивация, компонент-оним, фразеологизмы с антропонимным компонентом, лингвокультурная информация, образность фразеологизмов.

The article deals with the phraseological units with mythological proper name components in the structural – semantic and comparative aspects. The nominal structure is compared in English and Ukrainian.

Key words: phraseological onomastics, motivation, component-proper name, phraseologisms with personal and proper name component, linguistic and cultural information, figurativeness of the phraseologisms.

Фразеологічні одиниці з міфологемними антропонімними компонентами (бібліоніми, міфоніми, агіоніми тощо) трансформують та відображають лінгвокультурну інформацію про своєрідний склад мислення та світосприйняття кожного народу [7, с. 42].

Метою пропонованої розвідки є встановлення типологічних особливостей образності фразеологічних одиниць із бібліонімами, міфонімами, агіонімами в англійській та українській мовах для виявлення специфіки світобачення слов'янських та неслов'янських лінгвокультур та реконструкції етнічних символів.

У пропонованій статті поставлено такі завдання:

- реконструювати внутрішню форму фразеологічних одиниць;
- виявити функцію онімів у ході їх переосмислення і переходу у розряд загальних назв у прецедентних текстах;
- простежити функцію міфологемних антропонімів у складі фразео-семантичних груп з огляду на національно-культурну специфіку вербалізації онімів;
- визначити національно-культурну специфіку англійських антропонімих образно-характеризуючих номінативних одиниць шляхом зіставлення їхньої етнолінгвокультурної інформації.

У сучасних антропоцентрично спрямованих лінгвістичних дослідженнях спостерігається тенденція до пошуку національно-культурної специфіки мовних одиниць (В. Гак, В. Жайворонок, А. Кравчук, В. Телія, В. Мокієнко, В. Ужченко, Т. Шутковський, Т. Черниш, Е. Жетельська та ін.). Вчені зазначають, що недостатньо вивченим є аналіз національно-культурної специфіки мовних одиниць, їхні семантичні особливості [3, с. 133].

Реконструкція внутрішньої форми фразеологічних одиниць з компонентами антропонімами виявляє свій зміст лише у плані встановлення культурних соціальних, релігійних, міфологічних чинників, що визначають його розуміння всіма членами даного соціуму [9, с. 87].

Функціональне навантаження міфонімів, агіонімів у фразеологізмах може бути аналогічним до функцій онімів в інших мовних сферах, проте, в значеннях одиниць, як правило, на перший план виходять конотативна, асоціативна та символічна функції міфологемних компонентів. Саме у конотативних емоційно-оцінних характеристиках мовних одиниць виражається світобачення носіїв певної мови, адже кожен культурно маркований онім містить значну інформацію (асоціативне тло) [3, с. 204].

Е. Солодухо зазначає, що “антична історія, література, міфологія, представлені двома гілками – грецькою та римською, а також Біблія стали важливими літературними джерелами інтернаціональної фразеології...” [5, с. 93].

Фразеологічні інтернаціоналізми, зокрема ті, які сягають своїми коренями християнства та міфології, можна розподілити на дві основні групи. Перша група – це утворення, початкову форму яких можна встановити за текстом. До другої групи належать одиниці, утворені на основі змісту цього тексту, але такі, що не мають у ньому прямих відповідників (прототипів) [7, с. 45]. Саме одиниці другої групи цікаві з погляду виявлення значущості інформації для певної лінгвоспільноти, міжмовне зіставлення саме таких одиниць ілюструє специфіку способів опрацювання однакової вихідної інформації в мовних картинах світу різних лінгвоспільнот.

Дослідження лінгвокультурологічного, прагмасемантичного та функціонального аспектів розкриває знання народу про міфи, релігію, сюжети літературних творів, усної народної творчості та специфіки засвоєння, розуміння, і передачі цих знань певною лінгвокультурою.

Як правило, фразеологізми з міфонімами черпають свою етимологію з історії Греції та з життя відомих героїв. Вони відзначаються високим ступенем інтерлінгвальності.

У досліджуваних мовах вербалізації, здійснені на основі прецедентної інформації, відбувалися за різними моделями.

Перша підгрупа охоплює фразеологізми на позначення людських якостей. В англійській мові функціонує стає порівняння *to be as Pandora* [АУФС]. Одним із найбільш вживаних фразеологізмів цієї групи з компо-

нентом-власним міфологічним іменем є одиниця англ. *to be an/one's Achilles' heel* [CDI]. Ім'я Ахілла трапляється і в інших фразеологізмах, як-от: англ. *the spear of Achilles* [АУФС]; укр. *ахіллесова п'ята* [СУ].

Досліджуючи мовні одиниці цієї ділянки спостерігаємо певну асиметрію. В англійській мові прецедентна інформація у більшості прикладах фразеологізована: англ. *to build Hercules' Pillars* – "здійснити щось видатне, досягнути чого-небудь" [ТЕМ] – пор. укр. *дійти до геркулесових стовбів* – "дійти до краю" [СУ].

Наведені приклади фразеологізмів засвідчують факт різного ступеня засвоєння різними мовами прецедентної інформації з певного джерела. Причини такого вибіркового засвоєння інформації вбачаємо в різній значущості певних оцінних ділянок мотиваційних сфер для мовної спільноти.

До складу англійських та українських фразеологізмів увійшло багато імен, які пов'язані з релігією. Агіоніми, як антропоцентрично зорієнтовані компоненти-оніми фразеологізмів англійської та української мов, зазнавши переосмислення, пов'язуються в структурі фразеологічної системи здебільшого з певною календарною датою і відтворюють аксіологічний та темпоральний аспекти.

Мотивація фразеологізмів, що мають біблійне походження, спирається загалом на християнство й ідеї Старого Заповіту. Панівна більшість англійських фразем містить у своєму складі порівняльний компонент – *as*, який становить образ-еталон численних компаративних і субстантивних зворотів. Антропонім *Адам* є складником численних фразових номінацій: англ. *As old as Adam* – "старий" [ТЕМ] – укр. *ветхий Адам* – "старий" [СУ]; англ. *The old Adam* – "гріхозна частина людини" [ТЕМ]; *Adam and Eve on a raft* – "яєчня з двох яєць на гості" (цей біблійонім містить у собі семантику якісної подібності двох об'єктів) [ТЕМ]; укр. *від Адама починати* – "дуже далеко, з самого початку" [СУ]; укр. *за Адама, за часів Адама* – "дуже давно" [СУ]. Однак, незважаючи на спільні витоки – прецедентний текст, у досліджуваних мовах спостерігаємо специфічне фразеологічне "опрацювання" цієї інформації.

У специфічний спосіб у досліджуваних мовах надано значущості прецедентній інформації з біблійної легенди про *Каїна й Авеля*: англ. *The mark of Cain* [ТЕМ]; англ. *Curse of Cain, the* – "прокляття Каїна" [АУФС]; укр. *каїнова печать* – "тавро зради, злочину" [СУ].

Ім'я *Авеля* стало символом невинної жертви [СУ]; укр. *Труситься, як Каїн* [Номис]; укр. *Не утнеш (не утне) Каїн Абя, бо тупа шабля* [Номис]; укр. *каїнова душа* – "зрадлива, підступна людина" [СУ].

Ідея чогось старого, давнього представлена номінаціями, побудованими в англійській мові за порівняльною структурно-семантичною моделлю "старий + як + ім'я прецедентної особи": англ. *As old as Methuselah* [ТЕМ]; англ. *Old as Abraham's mother* [ТЕМ]; укр. *Мафусаїлів вік* [СУ].

Асиметричною є також низка англійських фразеологізмів. В інших із досліджуваних мов для вербалізації аналогічного значення залучено інформацію, яка стосується інших мотиваційних сфер. Так, на позначення чогось дуже малого уживається фразеологізм англ. *A place for Abraham to bury his wife* [ТЕМ]. Цікавими є також антропоніми у складі ФО на позначення, наприклад, квітів, які ростуть на драбинках – англ. *Jacob's ladder* [ТЕМ]. Про щось дуже певне кажуть – англ. *As sure as God made Moses* [ТЕМ]. Окрім того, *Мойсей* є уособленням смиренності в англійській культурі: англ. *Meek as Moses* [ТЕМ].

До англійських фразеологізмів з компонентами-біблійними іменами належить також фразеологізм англ. *to content oneself with Lot's temptation* – "задовольнити спокусу, отримати родючу землю" [CDI].

З біблійним пророком *Іоною* асоціюють швидкоплинність життя. Наприклад: англ. *Jonah's gourd* – "щось, що швидко розквітає і швидко в'яне" [CDI].

Ім'я *Йосифа* увійшло в англійську мову зі значенням почестей, пишного одягу: англ. *Joseph's coat* – "барвистий, багатий одяг" [CDI]. Цей антропонім трапляється у складі таких фразеологізмів, як: англ. *to have Joseph's dream* – "мати віщій сон" [CDI].

Фразеологізм англ. *to believe in Yelysei's miracles* – "вірити в неймовірне" [CDI] виник на основі оповідей про Божого пророка Єлисея.

Ім'я *Яків* теж зазнало семантичних трансформацій. Воно є компонентом низки фразеологізмів: англ. *Jacob's ladder* – 1) сходи Іакова; 2) круті сходи; 3) мотузьяна драбина; 4) сніп сонячного проміння на фоні темних хмар; 5) синюха [ТЕМ]; англ. *to walk Jacob's way* – "пройти дорогу до примирення" [ТЕМ].

Натомість функціонування в досліджуваних мовах прецедентного імені *Соломон* має багато спільних рис. Ім'я царя Соломона вживається в переносному значенні: англ. *A Judgment of Solomon* – "справедливе рішення складного, неоднозначного питання" [ODEI] – пор. укр. *премудрий як Саламон* – "іронізують над чоловіком, що вдає дуже мудрого" [Номис].

Значне місце серед компонентів фразеологізмів обіймають імена апостолів: *Петра, Юди* тощо. Ім'я *Петра*, одного з перших послідовників Ісуса Христа, трапляється в складі ФО, які можна віднести до національно-специфічних під час зіставлення досліджуваних мов. Наприклад: англ. *Peter's penny* – "лепта св. Петра" (щорічна подать до папської казни) [АУФС]; англ. *For Pete's sake* – "вираження гніву, досади, здивування" [CDI, с. 312]; англ. *to be a doubting Peter* – "бути недовірливим" [CDI, с. 31]. Із святкуванням *Петра* пов'язані фразеологізми: укр. *не до Петра, а до Різдва кому* – "хто-небудь немолодий, похилого віку" [СУ]; укр. *Не йде до Петра, і не до Різдва* – говорять про другу половину року, після Петра й Павла, який припадає на день 29 червня ст. [8, с. 172]; укр. *Не йде 'д Петру, але 'д Дмитру* – свято Дмитра припадає на день 26 жовтня ст.ст. [8, с. 172]; укр. *Не все в неділю Петра* – "коли свято Петра і Павла випаде в середу, можна їсти з набілом" [8, с. 172]. Фразеологізмів з антропонімом *Петро*, прецедентний текст яких біблійної етимологія дуже багато. Як відомо, апостол *Петро*, схоплений вартою, тричі відкріся від свого вчителя Ісуса. У збірнику "Крилаті вислови в українській літературній мові" вміщено вислів – друг, що тричі відкріся (так говорять про людину, дружба якої не витримує випробувань) укр. *Нагнав му Петра* [СУ]. Фразеологізм укр. *сміливий, як Святий Петро* [СУ] має значення "боягузливий", мотивація якого спирається на те, що прецедентний текст широко

відомий носіям мови. Образність фразеологізму укр. *Нагнав му Петра* – цікавий приклад метонімії, свого роду проміжний етап незавершеного переходу власного імені у загальну назву (*Петро* символізує страх). Про незавершеність зазначеного процесу свідчить той факт, що у збірці антропонім подано з великої літери.

Ім'я *Юди* теж виступає компонентом фразеологізму. Інтерлінгвальними є такі одиниці, наприклад: англ. *to get Judas kiss* [АУФС] – укр. *Юдин поцілунок* – “лицемірний, нещирий поцілунок або зрадливий учинок, що прикривається облесливістю” [СУ]; укр. *Юдині (Юдині) срібняки (срібники)* – “винагорода за зраду” [СУ]. В англійській мові основою вербалізації стало біблійне уявлення про колір волосся *Юди*: англ. *Judas hair* – “руде волосся” [АУФС]. В українській мові функціонують такі фразеологізми з цим компонентом, як: укр. *юдине (юдине) плем'я (поріддя, коріння і т. ін.)* – “зрадник” [СУ]; укр. *Юдит на мене, як той Юда Скаріотський* – “говорять про брехливу людину, підступну, що робить наклепи” [СУ] (аналогічний дериват є й у російській мові – *иудить, иудствовать* [СУ]). Його ім'я набуло таких значень у російському мовному просторі: 1) Зрадник. 2) Лицемір, ханжа, фарисей. 3) Скупа людина [СУ]. “Ім'я *Юди (Юда, Юда, Юда Искариот)* стало позначити зрадника, лицеміра, людину продажної душі (воно виступає і як власне, і як загальне ім'я)” [СУ].

Як зауважив В. Жайворонок, “реальний світ відбито передусім у мові і його образ (тобто сам світ і його відображення в мові) є чимось єдиним. Людина наділена від природи ‘усвідомленням духовного в тілесному’ як основи того, що зачаровує. Водночас не все в докільлі людина могла пояснити, а отже, і зрозуміти. Це вселяло острах в нетрі невідомого, таємничого, часом страшного. Так формувалося міфічне світосприйняття й міфічна свідомість, що позначалося й на мовних формах... Асоціації, які навіюють реалії (втому числі і міфічні), породжують стійкі асоціативні зв'язки між словами. Скажімо, в ряду антропонімічних фразеологічних одиниць чітко простежуємо взаємозалежність міфологічних образів як відгомін міфічних уявлень про шкідливу / потрібну для людини (темну / світлу) силу (злий дух / святий ангел)” [2, с. 35].

Семантика фразеологізмів із міфологемними антропонімічними компонентами представлена антропоцентричними образами, що трансформують лінгвокультурну інформацію про:

стать людини: англ. *Son of Adam* – “чоловік” [АУФС]; укр. *адамові реберце* – жарт. “жінка” [СУ]; вік: англ. *As old as Methuselah* – “старий” [ТТЕМ]; укр. *Мафусаїлів вік* – “старий”;

стан (життя, смерть): англ. *Go to the bosom of Abraham, to = to sup with Pluto* – “померти” [АУФС]; укр. *Пішов до Арама кіз пасти* – “померти” [Номис];

розумові здібності: англ. *as wise as Solomon* – “розумним, досвідчений” [СДІ]; укр. *премудрий як Саламон* – “іронізують над чоловіком, що вдає дуже мудрого” [СУ];

психо-емоційну характеристику: англ. *to be as Pandora* – “бути підступною і злою людиною” [АУФС]; укр. *сміливий, як Святий Петро* – “боягузливий” [Номис]; *юдине плем'я (коріння і т. ін.)* – “зрадник” [СУ];

професію: англ. *Son of Aesculapius* – “лікар” [АУФС]; *соціальний рівень*: англ. *Вони же собі як Ева в раю* – “дозволяти собі розкішне життя” [ТТЕМ];

об'єкти, предмети: англ. *Jacob's ladder* – “квіти, які ростуть на драбинках” [ТТЕМ]; англ. *Adam and Eve on a raft* – “ячення з двох яєць на тості” (цей біблійонім містить у собі семантику якісної подібності двох об'єктів) [ТТЕМ]; укр. *адамові слізки* – “горілчані напої” [СУ];

стандарти, межі, часові проміжки, місце: англ. *Bed of Procrustes, the* – “прокрустове ложе; мірка під яку штучно підганяють явища та факти, перекручуючи їх” [ТТЕМ]; англ. *Make fit the Procrustian bed, to* – “втиснути у вузькі рамки” [ТТЕМ]; англ. *On St Geoffrey's Day* – “ніколи” [ТТЕМ]; англ. *Augustian age, the* – “вік Августа, класичний, золотий вік літератури й мистецтва” [ТТЕМ]; англ. *Jonah's gourd* – “швидкоплинність життя” [ТТЕМ]; англ. *Augean stable (stables)* – “занедбане, занехаяне місце” [ТТЕМ] = укр. *авгієві стайні* [СУ]; укр. *прокрустове ложе* – “мірка під яку штучно підганяють явища та факти, перекручуючи їх” [СУ]; укр. *Не йде до Петра, а до Дмитра* – свято Дмитра припадає на день 26 жовтня ст. [СУ].

Мотиваційна основа фразеологізмів (англ. *Braid saint (saint) Katherine's tresses, to* – “продівувати, залишитися старою дівою” [ТТЕМ]; англ. *to have Joseph's dream* – “мати віщий сон” [ТТЕМ]; англ. *Curse of Cain, the* – “прокляття Каїна” [ТТЕМ]; *міфологія*: англ. *Damocles' sword* [АУФС]; англ. *to build Hercules' Pillars* [АУФС]; англ. *Achilles' heel* [АУФС]; англ. *Herculean labour* [АУФС]; укр. *дамоклів меч* [СУ]; укр. *скриня Пандори* [СУ]; укр. *геркулесова праця* [СУ] та ін.), що створенні на основі етнічних, історичних, літературних уявлень про певну подію, ситуацію, час, місце... трансформують лінгвокультурну інформацію про антропометричні образи, набуті внаслідок взаємодії людини і всесвіту.

Під час здійсненого лінгвокультурологічного, семантичного та історико-етимологічного аналізу приділено увагу культурному, асоціативному фонові онімів, оскільки формальний компонентний збіг ще не свідчить про тотожність одиниць у різних мовах. Фразеологічне значення досліджуваних одиниць ґрунтується на їхній обґрунтованості: антропоцентричній та антропометричній. У фразеологізмах з античним чи агонімічним компонентом, як важливим складником фонових знань реципієнтів спостерігаємо різний ступінь засвоєння прецедентної інформації, відмінність у виокремленні фрагментів інформації, на основі якої відбувається фразеологізація та ступінь опрацювання інформації, тобто кількість та різноманітність фразеологізмів, утворених на її основі.

Література:

1. Гак В. Г. Языковые преобразования / Владимир Григорьевич Гак. – М. : Языки русской культуры, 1998. – 768 с.
2. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика / Віталій Вікторович Жайворонок. – Київ : Довіра, 2007. – 172 с.
3. Левченко О. П. Фразеологічна символіка : лінгвокультурологічний аспект : [моногр.] / Олена Петрівна Левченко. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2005. – 352 с.

4. Мокиенко В. М. О собственном имени в составе фразеологии / В. М. Мокиенко // Перспективы развития славянской ономастики : под ред. А. В. Суперанской и Н. В. Подольской. – Москва : Наука, 1980. – С. 62–67.
5. Солодухо Э. М. Проблемы интернационализма фразеологии (на материале языков : славянских, германских и романских групп) / Эдуард Мойсеевич Солодухо. – Казань : Изд-во Казанского ун-та, 1982. – 168 с.
6. Телия В. Н. Основные постулаты лингвокультурологии / Вероника Николаевна Телия // Материалы II Международной конференции "Филология и культура" : в 3-х ч. – Тамб : Изд-во ТГУ им. Г. Р. Державина, 1999. – Ч. 3. – С. 14–15.
7. Тищенко О. В. Аксіологічно марковані номінації та стереотипи ритуальної поведінки в різномовному віддзеркаленні (на матеріалі української, польської та російської мов) / Олег Володимирович Тищенко // Проблеми зіставної семантики : зб. наук. статей. – 2005. – Вип. 7. – С. 42–47.
8. Ужченко В. Д. Фразеологія сучасної української мови / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. – Луганськ : Альма-матер, 2005. – 192 с.
9. Черниш Т. О. Внутрішня форма мовних одиниць і проблема мовного образу світу / Тетяна Олександрівна Черниш // О. О. Потебня й актуальні питання мови та культури. – К. : ВД Дмитра Бураго, 2004. – С. 83–88.
10. АУФС – Англо-український фразеологічний словник / [авт.-уклад. Костянтин Тимофійович Баранцев.]. – К. : Радянська школа, 1969.
11. Номис – Українські приказки, прислів'я і таке інше : Опанаса Марковича / [авт.-уклад. Матвій Номис.]. – К. : Либідь, 1993. – 768 с.
12. СУ – Словники України [Електронний ресурс] : Національна Академія наук України, український мовно-інформаційний фонд – 2001 – 2003. – компакт-диск версія 1.03. – Назва з контейнера.
13. CDI – Chambers Dictionary of Idioms / [авт.-уклад. В. В. Руденко.]. – К. : Всеуито, 2002.
14. TETM – A Thesaurus of English Traditional Metaphors [Ed. P. Wilkinson.]. – London and New York : Routledge, 1992.